

BUITEN

27^E JAARGANG N^O. 21

ZATERDAG 27 MEI 1933

ZON IN DE BEUKENLAAN

Redactie: Mr. P. J. A. BOOT	INHOUD
ZON IN BEUKENLAAN (ILL.)	BLZ. 247
DIRIGENT, NAAR HET ITALIAANSCH VAN LUCIO D'AMBRA.	BLZ. 248
IETS OVER NEDERLANDSCHE PLAATSNAMEN EN HUN ONTSTAAN, DOOR DR. L. MARTENS.	BLZ. 249—250
AXEL MUNTHE'S SAN MICHELE (II), (GEÏLL.), DOOR GEOFFREY BRET HARTE	BLZ. 250—252
HET PLEIN, DOOR WS.	BLZ. 251—252
ROTS- EN MUURTIJNTJES (IV), (GEÏLL.), DOOR JOHN BERGMANS	BLZ. 252—255
STEINWILD IN GRAUBÜNDEN (GEÏLL.), DOOR R. P. VAN DER PANT JR.	BLZ. 254—256
RONDON DE DOLLART (GEÏLL.), DOOR H. G. CANNEGIETER.	BLZ. 249, 256—258

Men gelieve alle stukken voor Redactie en Administratie bestemd te zenden naar Rokin 74—76, Amsterdam. Bijdragen dienen vergezeld te gaan van postzegels voor eventuele terugzending.
Overneming van den inhoud, ook bij gedeelten, verboden.

DIRIGENT

NAAR HET ITALIAANSCH VAN LUCIO D'AMBRA

OP het affiche van de Opera staat dit jaar het nieuwe en in spanning verwachte meesterwerk van Andrea Alpini: Judith. En dirigent van het orkest zal zijn . . . hoeden af! . . . Ludovico Amari. ☒ Hoe is het mogelijk? . . . hebben wij hem gisteren gevraagd. Honderd en duizend keer heb je gezegd: Werk van Alpini dirigeren, dat nooit! . . . Alpini is voor mij een slecht kameraad geweest; en dat zal ik nooit vergeten. Daar, waar werken van hem in het programma zijn opgenomen, zul je mij nooit zien dirigeren . . .! ☒ „Dat is waar”, antwoordde ons Ludovico Amari, met een bitteren glimlach. „Het is heel waar . . . Maar wat wil je? Zoo is het leven nu eenmaal. En van mijn leven is een kort résumé te geven in drie gesprekjes met mijn vrouw. Jullie kent de geschiedenis. Alpini en ik waren vrienden op het Conservatorium, we droomden dezelfde droomen en componeerden beiden uit een vol gemoed hemelsche melodieën. En nauwelijks van het Conservatorium af kwam daar de prijsvraag van den uitgever Guadagni. Ik zend een Romeinsch drama in, Brutus. Hij een Grieksch, Electra. En hij wint. Rechtvaardig? Neen. Vijfentwintig jaar nadien geloof ik nog altijd van niet . . . Mijn muziek, zoo weinig als ze dan waard mag geweest zijn, was van mij, maar die van Alpini, zooveel als ze misschien leek, daar was nog geen noot bij die je werkelijk van hem kon noemen. Maar Alpini is zooals hij is: een fortuinlijke intrigant. En als het om intrigues gaat, dan, dat weet jullie, is het geluk niet voor hen die scrupules hebben. Ik was de eenige ernstige mededinger van hem en nu organiseerde hij een lastercampagne tegen mij, die succes had: Electra ontving groote eerbetuigingen en ging strijken met den eersten prijs, terwijl Brutus, ternauwernood aangenomen, zich tevreden moest stellen met den tweeden. Toen de beslissingen gevallen waren, bracht Guadagni beide werken, het mijne en dat van Alpini, bij het San Carlo op het repertoire. Maar toen mijn vrouw — wij waren nog maar zes maanden getrouwd — op de aanplakbiljetten den titel van Electra en den naam van Alpini met groote letters zag staan en daaronder mijn naam en mijn titel gedrukt met lettertjes die nog niet half zoo groot waren (de tweede prijs . . .) was zij buiten zichzelf en mij om den hals vallend riep zij uit: „Neen, neen en nog eens neen . . .! In deze omstandigheden mag je onder geen voorwaarde je werk geven . . . Jij bent een genie en Alpini is een schurk . . . Het onrecht, dat ze jou aandoen, zul jij beantwoorden met minachting . . . Trek onmiddellijk je opera terug. Hij zal nu niet vertoond worden . . . Geduld maar! Maar tweede te komen, neen, neen, nooit . . . Jij met jouw genie kunt op niemand volgen.” ☒ En ik, domkop, trok de opera inderdaad

terug. Maar Guadagni heeft mij dat niet vergeven. Nooit sindsdien is het mij mogelijk geweest een opvoering te krijgen van Brutus; en ook heeft Guadagni zelfs geen noot willen hooren van het andere werk, dat ik toen schreef, Indiana. Zoo heb ik tien jaar lang wanhopig gestreden, zonder erin te slagen, om mij een weg te banen. Als goed pianist gaf ik concerten; als geduldig leeraar leidde ik een bescheiden muziekschool . . . Maar de schrijver van opera's was dood en begraven. En intusschen klom Alpini, — elk jaar een opera, dan hier, dan daar stelende — tot de sterren. En die duivel heeft het gappen nu zoo onder de knie dat je niet meer weet, waar hij zijn dingen vandaan heeft . . . Maar ik zat op een dag in het nauw. De oorlog . . . Geen concerten meer . . . En ons restte reeds niets anders meer dan te verhongeren, toen mij het voorstel bereikte een seizoen in Palermo te dirigeren. En mijn vrouw verzuchtte melancholiek, zonder mij te omhelzen, maar zacht mijn hand streelend: „Neem het aan, lieveling . . . Je kunt niet anders doen dan het aannemen. Aldus is er nog weer uitzicht op een carrière . . . Zeker is het verdrietig, heel verdrietig, dat jij, met het genie, dat jij hebt, er toe moet afdalen om de muziek van anderen te dirigeren in plaats van je eigene te doen uitvoeren en toejuichen . . . Maar wat moeten we doen? We moeten het hoofd in den schoot leggen . . . Laat ons er op ingaan: maar op één voorwaarde . . . Geen werk van Andrea Alpini op het repertoire . . .! Dat niet . . . Dat zou te erg zijn . . . Je er bij neerleggen dat je andermans opera's dirigeert, in 's hemelsnaam . . . Maar opera's van Alpini dirigeren, neen, neen en nog eens neen . . .! Zweer het me . . . Zweer me, dat je nooit in je heele leven een opera van dat canaille, dat je bestolen heeft, zult dirigeren . . .! ☒ Jullie kent den weg, dien ik gegaan ben in de tien jaren van mijn dirigentschap. Ik ben erin geslaagd mijn eed te houden: nooit heb ik een opera van Alpini gedirigeerd. En de impresario's wisten het en kozen: of hij op het tooneel of ik in den orkest-bak . . . Men is eraan gewend . . . En Alpini leek volstrekt niet onmisbaar, terwijl ik, van New-York tot Milaan, steeds gouden seizoenen heb gemaakt. Maar geen was er zoozeer goud als die mij voor dit jaar bij de Opera is aangeboden. Nog zie ik mijn vrouw haar oogen wijd opensperren toen zij den brief las: „Vierhonderd-duizend lire voor veertig voorstellingen? Het is God zelf die voor ons zorgt . . .”. Maar toen ik haar er opmerkzaam op maakte, dat Judith op het repertoire stond, contractueel, de nieuwe opera van Alpini en ik haar eraan herinnerde dat ik gezworen had en nog eens haar en mijzelf onder eede beloofd en bij alle Goden dat ik nooit of te nimmer muziek van hem zou dirigeren, zei mijn vrouw koeltjes, rustig, zonder mij aan te zien: „Wat doet dat ertoe . . .? Denk doch eens, schat . . . Vierhonderd-duizend lire . . . En ten slotte ben jij een hoogstaand mensch die niet kan blijven wrokken. Jullie moest weer goed op elkaar worden en de vriendschap weer aanknoopen . . . Jullie zijn beiden kunstenaars, maar verschillend . . . Alpini is een geboren componist . . . En jij, de uitkomst heeft het bewezen — ai ai, vierhonderdduizend lire . . .! — bent een geboren dirigent . . .”

Iets over Nederlandsche plaatsnamen en hun ontstaan

DOOR DR. L. MARTENS

WAAROM heet de een Mulder, een andere Bakker, een derde Timmermans? De reden daarvan ligt voor iedereen duidelijk voor de hand: een voorvader van de betrokkenen oefende een van deze eerzame beroepen uit; het algemeene woord, dat geen bepaalden persoon aanwees, werd beperkt tot een enkeliemand, het woord werd eigennaam. Aan het feit, dat vele onzer plaatsnamen op soortgelijke wijze ontstonden, denkt men weinig: wat nu eigennaam is, is verward tot leege klank, die een conducteur gedachteloos uitgalmt langs een trein, had vroeger zin en beteekenis. Een reeks van die namen voor onze lezers te doen herleven, is de bedoeling van dit artikel. Het zal geen droog-wetenschappelijk betoog worden; we doen slechts hier en daar enkele grepen uit den vollen rijkdom. Daarom maken we ook geen aanspraak op volledigheid, in menig geval zal een eventueel deskundig lezer kunnen aanvullen: het is altijd prettiger zelfstandig ook iets te vinden dan alles voorgezet te krijgen, het schenkt meer voldoening. ☒ Betuwe en Veluwe zijn ons van de lagere school bekend.

Bij velen wekten deze namen herinneringen aan blanke bloesempracht, sappige kersen, aan zomersche zalige zwerf- of fietstochten door paars gloeiende heide en groenige, geurende bosschen. De naam zegt het: „streken” van ons land, want „uwe” is hetzelfde als „ouwe”, dat we kennen uit het ouderwetsch klinkende „landouwen”, en uit het Duitsche „Au”. Oorspronkelijk beteekent dit woord waterrijke streek; het heeft heel wat familie in binnen- en buitenland en nog een genealogie, waarop „de adel” trotsch zou zijn. Aqua, het Latijnsche woord voor water, is, om zoo te zeggen, de stamvader. Onze Brabantsche riviertjes, Aa, ons Amsterdamsche IJ, waarschijnlijk Egmond, vroeger Eemond en het Friesche meer Wijde Ee zijn naaste familie. Bien étonnés de se trouver ensemble! Dat ook Bat-avia en Skandinavië er bij hooren, is wel de moeite waard te vermelden. Of nu Betuwe „betere streek” en Veluwe „vale”, dorre streek beteekent, staat niet heelemaal vast. ☞ Nu we toch op het IJ zijn, kunnen we wel even een uitstapje naar IJmuiden maken. IJ-muiden, met het streepje ertusschen, doet de samenstelling des te beter in het oog springen: het is niets anders dan „de mond van het IJ”. Een eigenaardigheid van het Saksische dialect is het verdwijnen van de *n* voor bepaalde dentalen, tandletters. Dat „muiden” (= mond) is nog een herinnering aan de Saksen, die in de 5de eeuw door ons land trokken en naar Engeland overstaken, evenals ons Sassenheim = Saksenheim. Diezelfde eigenaardigheid vinden we in het Engelsche mouth = mond; het Engelsch immers, in zijn oudsten vorm Angelsaksisch genoemd, vertoont zulke Saksische eigenschappen. Twee Germaansche stammen uit Noord-Duitschland, de Angelen en de Saksen, hebben het hoofdbestanddeel voor het Engelsch geleverd, dat sedert den inval der Normandiërs onder Willem den Veroveraar met Romaansch idioom vermengd is. Muiden, Genemuiden, Arnemuiden en IJselmuiden vertoonen datzelfde woord in zijn Saksischen vorm. ☞ Wie Nijmegen kent, heeft van de Belvédère of het Valkhof of elders genoten van het prachtige panorama der zonovertogen of in lichten nevel gehulde weilanden, door de Waal omzoomd. Hij heeft misschien wel gehoord, dat deze streek de „Ooi” heet. Alweer familie van „ouwe”. De Ooi draagt haar naam wel met eere: het is een waterrijke streek. Nijmegen zelf kan ook op hoogen ouderdom bogen. Tallooze overblijfselen uit Romeinsche tijd zijn er opgegraven, (het museum Kam bewaart ze). Waar nu het Canisiuscollege staat, lag eens een kamp van een Romeinsch legioen. Maar de naam is nog ouder. Die moet van de Kelten afkomstig zijn, het machtige volk, dat een groot deel van Europa beheerschte, voor de Germanen ze kwamen verdringen. Nijmegen, in het Latijn Neomagum, beteekent „Nieuwe Vlakte”. Remagen en Neumagen vertoonen deze zelfde Keltische afkomst. ☞ Het Gooi, het geliefde forensenland, de tuin van Amsterdam, kent ieder. Wiskunstig uitgedrukt — trouwens klankhistorisch ook — staat ooi tot ouw als Gooi tot gouw. Dit laatste is meer bekend, het beteekent „streek” zonder meer. Beiden zijn te herleiden uit het Gotisch „gawi”. Gotisch! We kennen allen den Gotischen stijl; eigenlijk geen compliment, dat epitheton, waarmee de Renaissance dezen middeleeuwschen bouwtrant bestempelde, want Gotisch beteekent in dit verband oorspronkelijk barbaarsch, immers de Goten waren barbaren. Weer een typisch voorbeeld, hoe een woord zijn oorspronkelijke beteekenis verliezen kan en heel wat milder gaat klinken. ☞ Er bestaat echter ook, of er bestond een Gotische taal, de taal der Goten, waarin een Oostgotische Ariaansche bisschop Wulfila in de 4de eeuw den Bijbel of liever een gedeelte daarvan — het Evangelie en brieven van Apostelen — uit het Grieksch vertaalde. De taal zelf bestaat reeds lang niet meer, maar deze bijbel heeft de eeuwen getrotseerd, en is de oogappel van de philologen, want dit taalmonument representeert den oudsten tak van het Germaansch. ☞ Om nu weer op „gouw” terug te komen, we vinden het in Henegouwen, in Zuid-België en in het uiterste Noorden: Fivelgoo en Hunzingoo, streken in Groningen, Westergoo en Oostergoo in Friesland. Onder Groningen ligt het Gorecht, waarschijnlijk betekenend rechtsgebied van de gouw. De streken Aargau en Algäu resp. in Zwitserland en Beieren zijn ook met ons „gouw” verwant. ☞ Schiedam, voor den Franschman gelijk aan jenever (een voorbeeld voor het feit, dat omgekeerd een eigenaam een algemeene zaaknaam kan worden; we spreken ook al van „een” Citroën, „een” Ford!) Schiedam dan dankt zijn roem(?) aan het bewuste vocht; zijn naam ontleende het aan de Schie, evenals

de plaatsen in de buurt Schiebroek en Overschie. Dat tweede deel „dam” komt in vele plaatsnamen voor. Men nam een rivier, legde er een dam in, en dan ontstond daaromheen een stad. Aan zoo'n dam in den Amstel heeft onze metropool Amsterdam haar ontstaan te danken. Dit gebeurde daar, waar nu „de Dam” zich bevindt. Met deze gebeurtenis zijn de namen Damrak en Rokin nauw verwant. Het gedeelte Amstel, dat in open verbinding met het IJ bleef, noemde men Damrak, het rak of „rechte stuk natuurlijk vaarwater” naar den Dam, en het „rechte stuk” Amstel-binnen was „Rok-in”. Rak en rok is een klankwisseling, die wel meer voorkomt, bijvoorbeeld rat en rot. Dat Rokin is in den loop der jaren heel wat smaller geworden, zoodat de trotsche Amstel hier een smadelijken dood sterft in het beruchte rioolgrachtje. ☞ Van Schiedam en Amsterdam keeren we een volgende keer terug naar Schiebroek.

Een Centraal-bureau voor vogelwaarneming en -studie voor Amsterdam

AMSTERDAM bezit een rijk en belangwekkend vogelleven. Tal van de mooiste en interessantste vogelsoorten worden er in den loop des jaars aangetroffen. Verschillende merkwaardige broedgevallen konden reeds worden vastgesteld en vele interessante biologische waarnemingen konden, soms toevalligerwijze, worden verricht, of er werd mededeeling van gedaan. Het werd echter al sedert lang als een leemte gevoeld, dat zulke waarnemingen en mededeelingen niet altijd voldoende gecontroleerd of nauwkeurig worden vastgesteld, wat te meer te betreuren is, omdat zulke waarnemingen van groot gewicht kunnen zijn voor de aanvulling van de kennis der vogels in het algemeen, en omtrent hun gedrag en hun aanpassingsvermogen aan allerlei veranderingen en omstandigheden in een groote stad als het groeiende Amsterdam. De toeneming van watervogels in de parken van Amsterdam, de wisselende broedende vogelstand in de Amsterdamsche tuinen zijn van die aanpassing een uitnemend voorbeeld, en van groot belang is het, die aanpassing nader te bestudeeren aan de hand van de veranderingen in en buiten de bebouwde stad, welke door aanleg en verandering van parken en plantsoenen, het omleggen en droogmaken van waterlopen, het ophoogen van terreinen, door de zich uitbreidende bebouwing enz. regelmatig worden voltrokken. — Om de bestudeering van al die gegevens mogelijk te maken, te bevorderen en grondig te kunnen aanvatten, heeft het Bestuur der afdeling Amsterdam van de Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging besloten een *Centraal Bureau voor Vogelwaarneming voor Amsterdam* in te stellen, welk bureau tot taak zal hebben feiten, voorvallen en wijzigingen betreffende den vogelstand op te teekenen, en biologische waarnemingen te verzamelen, aangaande alle vogels, die binnen de grenzen van Groot Amsterdam worden opgemerkt, en daarvan nauwkeurige lijsten en statistische overzichten aan te leggen. Dit geldt de broed- en standvogels, zowol als de wintergasten, de trekvogels en tijdelijke verblijvers in en buiten de bebouwde stad, in tuinen, parken, velden en wateren. — Daartoe heeft het bestuur uit zijn midden een Commissie samengesteld, bestaande uit de heeren L. de Vries, voorzitter, H. Kleijn, en de dames J. C. Polenaar en G. van Es, terwijl als secretaris zal optreden de heer J. J. Bolland, *Agamemnonstraat 67^{II}*, waar tevens het correspondentie-adres van het bureau zal zijn gevestigd. Alle verzoeken om inlichtingen, aanvragen tot medewerking e.d., moeten aan dat adres gericht worden.

Rondom de Dollart

DOOR H. G. CANNEGIETER

DIET is nu waarlijk een uithoek, de uithoek van Nederland! Wie komt er nu ooit in Delfzijl? Wie heeft ooit van Farmsum of Oterdum of Termunten gehoord? De uithoeken in 't zuiden van 't land passeert men nog als verbindingsweg, en als men via Vlissingen naar Engeland of via Maastricht naar het Luiksche gaat, ontdekt men en passant, dat Zeeland en Valkenburg mooi zijn. En zoo heeft zich het toerisme van Zoutelande en het Geuldal meester gemaakt. ☞ Maar waar belandt men via Delfzijl? Wie passeert er de Dollart? Onherbergzamer oorden weet de verbeelding niet te bedenken; de klanken alleen zijn reeds weinig innemend! ☞ En toch is ook deze uithoek de belangstelling waard. Al ware 't alleen om 't geheimzinnige verleden. De Dollart is immers het land van verdronken steden en verzonken schatten. Merkt men, terwijl men na aankomst zijn neus in den wind steekt, op deze expeditie niet meer dan kale zeedijken en zilte zeelucht, met den blik naar beneden kan men aan 't droomen gaan over hetgeen daar onder die eentonige golven aan bonte verscheidenheid ligt bedolven.

(Slot op bladz. 256)

AAN DE BLAUWE WATEREN DER MIDDELLANDSCHE ZEE

AXEL MUNTHE'S SAN MICHELE

DOOR GEOFFREY BRET HARTE

(Slot)

BINNEN in het huis zijn de muren wit als sneeuw, de vloeren bestaan uit zwart-witte antieke mozaïeken, de zolderingen worden gedragen door bevallige gewelven wier lichte, zich kruisende bogen gestut worden door zuilen van zeldzame marmersoorten, glanzend om te zien en koel om aan te raken. Er is hier een rijkdom van Griekse skulptuur en van fraai smeedijzer — en toch is er niets, dat zelfs de meest gevoelige natuur als „koud” zou kunnen betitelen. Want Oostersche tapijten en door den tijd gebeitste eiken Renaissance meubelen herstellen het evenwicht en in sommige kamers geven de fijne vormen en teere kleuren van Venetiaansche „settecento” meubelen in geel, rose en lichtblauw een bijna feestelijke noot in de kloosterachtige strengheid der architectuur. Hier zijn schatten verzameld uit alle tijdperken: van de beelden van Egyptische godheden, wier jaren bij duizendtallen te tellen zijn, tot de lichte elegantie van 18e eeuwse meubilair. En dat alles is harmonisch samengevoegd door de warme sympathie van den kunstkenner. ☼ De ontvangkamers kan men van den ingang af bereiken met een smalle marmeren trap, die ons al dadelijk inwijdt in de samenwerking van Natuur en Bouwkunst, daar zijzelf eindigt in een loggia, die naar den tuin openligt. Er zijn geen gangen: de kamers loopen in elkaar, maar elke geeft toegang tot een open hof, kruisgang of terras als verbinding tusschen huis en tuin. In het park zijn kunst en natuur elkaars mededingsters: een verbrokkelde zuil, een stuk beeldhouwwerk zijn half zichtbaar in schuilhoeken begroeid met klimop en wingerd, gedrenkt in kleur. In de schaduw van een vijgeboom of cypres krijgen een groote sarkofaag en een fraai versierde urn nieuw leven door het dansende spel van licht en donker. De cypressen zijn van voorname herkomst: ze kwamen uit de Villa d'Este te Tivoli als geschenk van Kardinaal Hohenlohe, den laatste harer bewoners. Dr. Munthe bracht ze in zijn jacht over en plantte ze in alle haast in één nacht, daar hij den volgenden morgen

moest vertrekken. Daar San Michele zoo dicht tegen de rotsen nestelt, ligt zijn glorie-punt in de terrassen. Groen

IN DE KAPEL, NU BIBLIOTHEEK VAN SAN MICHELE, met de oude koorbanken en een Florentijnschen 15e eeuwse schoorsteenmantel. Rechts de beroemde Horus, de Egyptische god in den vorm van een havik; naar men zegt de grootste en fraaiste der weinige nog bestaande exemplaren.

en schaduwrijk, geschraagd door muren van rotssteen, verheffen zij zich op verschillend niveau hoog boven de zee en bieden den toeschouwer een schat van onvermoede schoonheid in de omlijsting harer levende cypressen-zuilen. ☼ Begeven wij ons naar buiten en wenden wij den blik naar boven, dan zien we — vizioen eener oud-Italiaansche schilderij — den fantastischen burcht van den zestiende eeuwse Turkse piraat Chaireddin Barbarossa oprijzen als gegroeid uit den rotsberg. Het is hier, dat Dr. Munthe zijn vogel-asyl stichtte. ☼ De architectuur heeft haar voorrecht om gastvrouw te zijn nog niet prijsgegeven, al heeft ze het tijdelijk met gratie aan de natuur afgestaan. Wanneer men het einde van den tuin bereikt, komt men haar weer tegen: op de uiterste punt vóór den afgrond, op eene hoogte van duizend voet, staat de bibliotheek van San Michele. Vele beroemdheden hebben hier — althans voor enkele korte oogenblikken — de zorgen der wereld in de kalmte dezer plaats kunnen

vergeten. Eugénie, de laatste Fransche Keizerin, placht hier dikwijls te komen en de tragische Keizerin van Oostenrijk vond hier vrede vóór zij het offer werd van een moordaanslag. Henry James, de bekende Amerikaansche schrijver, werkte in deze bibliotheek als velen voor en na hem gedaan hebben. In deze vroegere kapel, ver van alle rumoer en van het woonhuis zelf gescheiden, heerscht een atmosfeer van geestelijke vrede en rust, die geen volmaaktere uitdrukking hadden kunnen vinden dan in den vorm eener Bibliotheek. De oude koorstoelen staan nog langs de muren, een tafel uit een refectorium dient als schrijftafel; een smalle loggia, koel en beschaduwd, begrenst de kapel en verzacht de schittering van het verre uitzicht. En aan het einde ervan, hoog boven de aarde, droomt in eenzaamheid de Sfinx, die alles weet — ook het geheim harer eigen herkomst.

Het plein

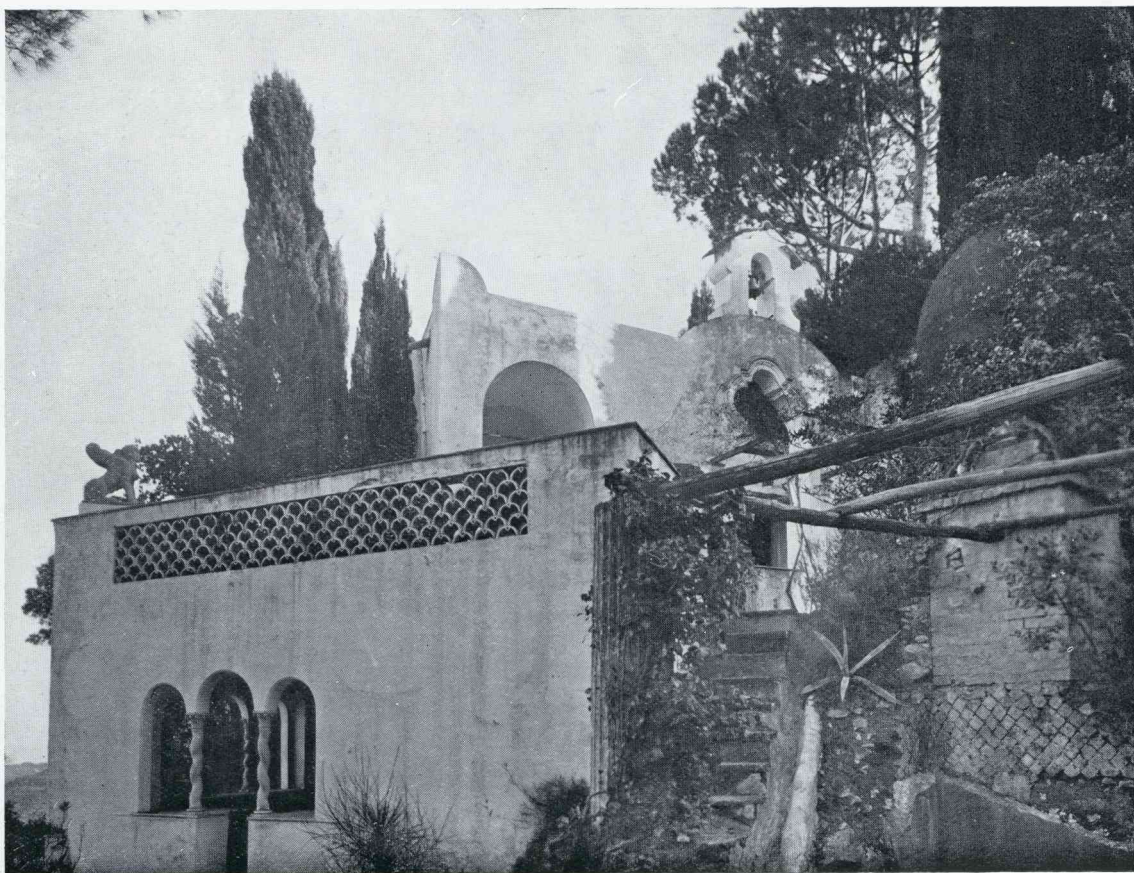
HET plein was ruim genoeg. ☼ Aan den eenen kant werd het afgesloten door het mooie Waagegebouwtje: een bordes, een rank torentje, wat blauw van beeldhouwwerk, wat goud van wijzers en cijfers. ☼ Rondom het plein stonden de huizen. Sommige modern, sommige antiek; een zonderling mengelmoesje. Maar het nieuwe was hier leelijk, en het oude was mooi en beweeglijk, zoodat dit dadelijk de aandacht trok. Het leek dan ook, of het hééle plein eeuwenoud was. ☼ Het plein was ruim. En daardoor liet het zich niet de lieve illusie ontnemen, dat het zeventiende-eeuwsch was. ☼ Een enorme vrachtauto kwam donderend en toeterend uit een

DE SFINX VAN SAN MICHELE

Hoogverheven boven de aarde aanschouwt zij een panorama vol herinneringen aan legende en historie. Links ziet men den rookenden Vesuvius; in het midden verheft zich het schiereiland van Sorrento aan welks kust de Sirenen uit de Odyssea Ulysses' schepelingen in het verderf lokten. Rechts strekt Capri zich uit langs de zee, bekroond door de ruïnes van Tiberius' paleis

der straten rijden. Het vierkante gevaarte zwaaide den hoek om, en stevende waggelend, lawaaierig en met bonte reclame beschilderd over het oude plein. De lantaarns fonkelden in het zonlicht, en kaatsten het terug. Ze was één stuk rumoer en opdringerigheid, die auto. ☼ Maar het plein had de ruimte! ☼ Het geluid verwaaide op deze vlakke, en de auto werd er gewoonweg een nietig en onbenullig ding. Zij kon de rust en den vrede van dit plein niet verstoren, maar maakte ze slechts grooter, dieper, intenser. ☼ Twee beeldhouwde vrouwenfiguren zagen van een hoogen topgevel naar beneden. Ze glimlachten. Niet verachtelijk, als de be-

DE KAPEL, NU BIBLIOTHEEK, VAN SAN MICHELE

Van de Villa zelve door de geheele lengte der tuinen gescheiden, staat zij op de plek van oud-Romeinsche bouwvallen. De legende verhaalt, dat Tiberius hier wandelde op het tijdstip, dat Christus gekruisigd werd

roemde gargouille van de Notre-Dame, maar onverstoorbaar. Zóó zouden ze blijven lachen, zoolang ze daar tegen de glooiende zijden van den top rustten. Zoo zou ook het plein blijven: stil, groot, oud, van een anderen tijd en een ander geslacht, vriendelijk en minzaam, maar tóch onverstoorbaar, taai en onoverwinnelijk. ☼ Daar kwam me die groote auto alweer aanrazen, recht op mij aan! ☼ Toe... t... toe... t... Ja, ja, ik ga al... hou je maar bedaard, schreeuwleelijk. Toe maar, raas en ratel er maar vandoor... Je had me haast aan stukjes gereden... Maar dit plein, zie je, dit plein... dat krijg je er in der eeuwigheid niet onder. ☼ Nooit, nooit, nooit! Ws.

Rots- en Muurtuintjes

DOOR JOHN BERGMANS

IV

NA het behandelen in groote trekken van de technische vragen, zich voordoend bij den aanleg van rots- en muurtuintjes, komen we, lest best, tot de beplanting zelve. ☼ Rotsplanten laten zich als regel verplanten van September af tot Mei. Vroegbloeiende soorten dienen voor den winter geplant te worden, wil men ze het eerstvolgend voorjaar althans in bloei hebben. De beste planttijd echter voor alle soorten is direct na den bloei. In geval van nood laten vele rotsplanten zich zelfs in vollen bloei verzetten, mits met flinke kluit. Ook in pot gekweekte planten kunnen, dit spreekt haast vanzelf, ten allen tijde verplant worden. Het groepeeren der planten is nu verder een voorname factor. Men moet ervaring en kennis van planten hebben om te weten hoe elke plant eruit zal zien wanneer zij volgroeid is. De vele vormen dienen zoo geplaatst te worden, dat elk zijn deel bijdraagt om gezamenlijk de begeerde eenheid tot stand te brengen. Bij deze kennis hoort dus verder een zekere fantasie, welke beide te zamen den ontwerper te voren doen zien hoe de tuin in volgroei staat zal zijn. Uit het bovenstaande moge blijken, dat ieder dus niet zoo maar aan deze eischen kan voldoen. Vandaar ook de vele mislukte, smakelooze en onverzorgde tuinen om ons heen. Als men er maar eerst oog voor heeft, is met liefde en toewijding ook hier veel te leeren. De natuur helpt over veel moeilijkheden heen. Gelukkig bloeien niet alle rotsplanten tegelijk, waardoor de kans op onaangename kleurencombinaties dus wordt verminderd, en verder treden de groene of grijsgetinte bladeren bemiddelend op. Voorts maakt men geen al te groote fouten wanneer men vochtlievende planten op de vochtigste plekken zet en die graag droog staan op de daarvoor ge-

schikte plaatsen. Het groepeeren van planten beteekent dus ook, dat we van elke gebruikte plant weten welke grondsoort en standplaats ze eischt, behalve dat we haar groei- en bloeiwijze dienen te kennen, de kleur van bloem en blad, vorm van blad, bloemen, enz. Wanneer we vervolgens weten dat het aantal soorten rotsplanten in de duizenden loopt, kan men nagaan dat met deze planten oneindig veel combinaties mogelijk zijn. Maakt men een rots- of muurtuintje, waarin alle planten tegelijk moeten bloeien of althans de hoofdbloei op een bepaalden tijd plaats vindt, dan dient natuurlijk aan de kleurencombinatie de grootste zorg besteed te worden. Waar dergelijke samenstellingen niet veel zullen voorkomen, vooral niet in liefhebberstuintjes, gaan we daar hier ook niet dieper op in. Eén waarschuwing nog: laat u niet verleiden om de gekleurde afbeeldingen van rotstuinen, enz., die we in catalogi of elders aantreffen, als kleuren-voorbeelden te nemen. Men moet bij de werkelijkheid in de leer gaan, daar het materiaal leeren kennen en dan zelf iets goed trachten te maken. ☼ Nu zullen we een keus uit de talrijke rotsplanten gaan doen. Het spreekt vanzelf, dat we op deze plaats slechts een beperkt aantal soorten kunnen noemen met korte aanduidingen van kleur, hoogte, hoofdbloei-tijd, enz. Toch zal deze keus voor de meesten ruimschoots voldoende zijn. We vermelden allereerst die soorten, welke

VERDIEPTE BINNENPLAATS IN VILLA SAN MICHELE

Een trap leidt hier tot het niveau van den tuin. Bekroond door deze bevallige Loggia vormt zij een der talrijke verbindingen tusschen huis en tuin

zeer gemakkelijk groeien en bloeien. Gemakshalve sommen we de soorten in alphabetische volgorde op. ☼ 't Geslacht *Aetheonema* telt een aantal alleraardigste planten, die het heel goed doen in zandigen tuingrond, een jaarlijkse kalkgift zal hun welkom zijn. Een der aardige soorten is *A. coridifolium*, een circa 20 cm hoog plantje, dat in Juni-Juli letterlijk bedekt is met rose bloempjes. Van het geslacht *Alyssum* zullen we 't meeste plezier hebben van *A. saxatile* met haar variëteiten *citrinum* en *nanum*. Deze 20 à 30 cm hooggroeiende planten vallen op door hun mooi grijze bladkleur en de zonnig gele bloemtoefjes in April-Mei. Alle *Alyssums* groeien 't best in lichten tuingrond op een vrij droge plaats. De meeste amateurs kennen *Arabis* wel en dan allereerst *A. albida*, foutief genoemd *A. alpina*¹⁾. Het is een zeer gemakkelijke plant die in April-Mei overvloedig bloeit met witte bloempjes. Er bestaat ook een dubbelbloemige variëteit van, doch in rots- en muurtuintjes hoort deze niet thuis. Als grondsoort nemen ze elken tuingrond voor lief, als ze maar op een matig vochtig plekje staan. *Arenaria montana*, een circa 15 cm hoge zodenvor-

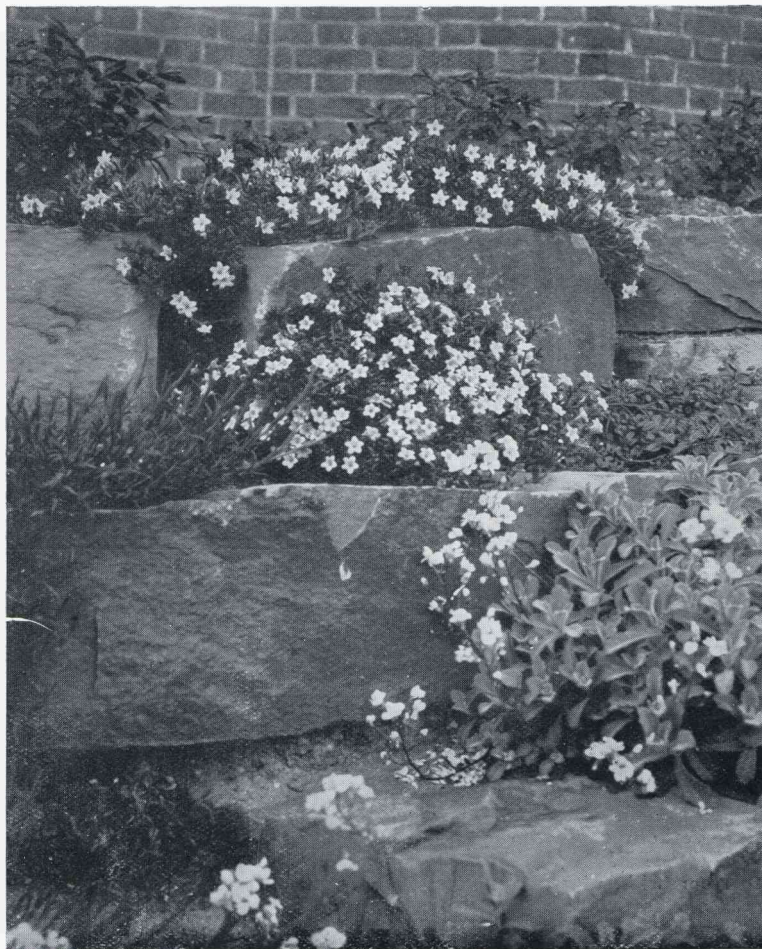
EEN HOEKJE VAN DEN KLOOSTERGANG

Zonneschijn en een bloeiende wijnstok geven den indruk van eeuwige lente aan dit hoekje. De meeste der fraaie brokken antieke skulptuur, die men er kan bewonderen, zijn op San Michele gevonden

mende plant, prijkt in Mei met talloze groote helderwitte bloemen en blijft 's winters als een mooi donkergroen kussen over. *Aster alpinus* is een aantrekkelijke rotsplant met lilablauwe

1) Zie de afbeelding in het nr. van 6 Mei j.l. en die in het volgend nr.

bloemhoofdjes in Juni-Juli; ze doet het uitstekend in elken goeden tuingrond op een niet te vochtige plaats. Vooral de vele variëteiten van deze soort zijn bijzonder mooi. Van April tot in Juni genieten we van *Aubrietia deltoidea*, een kussenvormende plant van circa 10 cm hoogte, welker prachtig lila-blauwe bloempjes in groot aantal verschijnen en zeer de aandacht trekken. Van deze soort komen vele variëteiten voor, die ongeveer alle even mooi zijn. 't Best zullen ze gedijen in elken gewonen tuingrond op niet te vochtige en niet te zonnige plaatsen, bijvoorbeeld op een plekje waar alleen de ochtendzon komt; dan heeft men lang plezier van dit plantje ¹⁾). Het uitgebreide geslacht *Campanula* bevat, behalve een groot aantal hooger groeiende, ook vele prachtige rotsplanten. Enkele zeer gemakkelijk groeiende soorten zijn *C. carpatica*, die 20 à 30 cm hoog wordt en van Juni tot September met talrijke groote violetblauwe klokvormige bloemen overladen is. Hiervan bestaan weer verschillende variëteiten, ook met witte bloemen, het zijn alle wat men noemt zeer dankbare planten. *C. cochleariaefolia*, in den handel beter bekend als *C. pusilla*, is een alleraardigst laagblijvend plantje, dat in den bloeitijd bedolven is onder de ranke, sierlijke, lichtblauwe klokjes. Voor muurtjes buitengewoon geschikt is *Centranthus ruber*, waarvan de groote trossen lichtroode bloempjes in Juni-Aug. een bijzondere bekoering bieden. Hier wordt deze plant circa 30 cm hoog, doch in den tuin op goede grondsoort wel bijna 60 cm. *Cerastium*-soorten zijn er ook heel veel, de meest voorkomende is *C. Biebersteinii*, kussens vormend van zilvergrijze bladeren en groote hoeveelheden witte bloempjes in Mei-Juni. Deze plant is bijna onmisbaar om muurtjes vlug te laten begroeien. De grijze bladkleur komt het mooist tot haar recht op niet te vetten grond op een zonnige, tamelijk droge plek. Een geslacht dat ook rijk is aan mooie soorten is *Dianthus*, de Anjer. Hiervan is *D. deltoides* of Steenanjer wel de bekendste, ze vormt dichte zoden en bloeit buitengewoon rijk in Juni-Juli met purperose bloempjes. Aardig is ook de circa 10 cm hoge *D. alpinus*, die in Juni-Aug. haar roseroode bloempjes boven de glanzend groene blaadjes uitsteekt. Prachtig roseroode bloemen heeft *D. callizonus*, waarvan het middengedeelte der bloemen purper met wit gevlekt is. Dit zijn enkele der sterkste Anjersoorten. Zeer vroege bloeiers vinden we bij 't geslacht *Draba*, waarvan we in *D. sibirica*, in den handel beter bekend als *D. repens*, een buitengewoon rijkbloeiende soort hebben, die in Maart-Mei letterlijk schuil gaat onder prachtig gele bloempjes. Voor muurbepanting leent zich voorts *Erinus alpinus*, een aardig laagblijvend plantje, dat in Juni-Aug. rijk bloeit met violetrose trosjes. Interessant en mooi is *Globularia cordifolia*, een circa 15 cm hoog plantje met kleine blauwe bloempjes in Juni-Aug.; zij vraagt een droge plaats. *Gypsophila repens* is een van die sierlijke plantjes die we niet graag in een rotstuint zouden missen, in Juni-Aug. oversluieren vele witte bloempjes dit kruipende gewas geheel; haar variëteit *rosea* bloeit zacht rose. De Zonneroosjes, *Helianthemum* geheeten, mogen ook in geen rotstuint ontbreken, er zijn weinig planten die zoo rijk en lang bloeien. In den handel komen vele variëteiten voor, die alle heel goed zijn, het hangt er van af welke kleur men gebruiken kan: hoofdzakelijk rood in schakeeringen, rose en wit. Deze planten vragen een kalkhoudende grondsoort, een droge plaats en vooral veel zon. Op een halfbeschaduwde plekje in een rotstuint kunnen we veel genoeg hebben van *Hepatica triloba*. Ze wordt circa 15 cm hoog en vertoont in Februari-April haar lieflijke zachtblauwe bloempjes. 't Best komen deze plantjes tot hun recht in humusachtige, kalkbevattende grondsoort, op niet te droge plaatsen. Gedurende de maand Mei vallen de talrijke helwitte

LITHOSPERMUM DIFFUSUM TUSSCHEN DE ROTSBLOKKEN

bloemtrosjes direct in 't oog van *Iberis sempervirens*. ook hierin bestaan mooie variëteiten. De plant groeit goed in elken lichten tuingrond met wat kalkpuin. Voor velen zal het geslacht *Iris* bekende soorten bevatten, voor rots- en muurtuintjes gebruiken we in de eerste plaats *I. pumila* in haar verschillende mooie variëteiten in blauw, paars enz. Ze groeien gemakkelijk op een warme, goed doorlatende standplaats. Een plant die in geen enkelen rotstuint mag ontbreken, al is het alleen maar om een zekere traditie getrouw te blijven, is de Edelweiss, *Leontopodium alpinum*. Dit bekende plantje der Zwitsersche Alpen heeft viltgrijze blaadjes en groote, stervormige, grijze bloemhoofdjes in Juni. Het groeit heel gemakkelijk en komt het mooist op kleur in zandigen, kalkrijken tuingrond. Een wonder van kleur is *Lithospermum diffusum*, in de tuinen beter

MUURTUIN MET FLAGSTONES

1) Zie de afbeelding in het nr. van 22 April jl.

bekend onder den naam *L. prostratum*, waarvan de intens blauwe bloempjes, in den zomer verschijnend, een bijzonderen indruk maken. Meestal doet dit plantje 't eerste jaar na het planten niet veel, maar eenmaal aan den groei is het buitengewoon bekoorlijk. Een zeer bekende plant is *Nepeta Mussinii*, waarvan het grijsgroene blad en de onuitputtelijke overvloed van lilablauwe bloemaren in Juni-Aug. een groote aantrekkelijkheid van rots- en muurtuin kunnen uitmaken. Ze wordt ongeveer 35 cm hoog en komt 't best op kleur in lichten tuingrond op een tamelijk droog, vooral zonnig plekje. Onder de Klaprozen noemen we vooral *Papaver alpinum*, een bijzonder aardig, circa 20 cm hoog plantje, dat zich 's zomers met talloze witte bloemen tooit; ook zijn er variëteiten met gele en roode bloemen, die vooral onze aandacht vragen. Elke tuinbezitter heeft of kent een of meer vertegenwoordigers voor den border van het geslacht *Phlox*, maar de soorten geschikt voor rots- en muurtuintjes zijn velen onbekend. Heeft men deze plantjes echter eenmaal in vollen bloei gezien, dan behoudt men stellig den indruk daarvan. *Phlox amoena* is een circa 15 cm hoog plantje, in het voorjaar bedekt met mooi donker-rose bloempjes. (Slot volgt)

Ontvangen Gidsen enz.

ZUID-OOST ZUID-LIMBURG, door Mr. E. FRANQUINET, door de Uitg. Mij v.h. Cl. Goffin te Maastricht uitgegeven voor eenige V. V. V.'s in Zuid-Limburg.

PENSIONGIDS PUTTEN (Vel.) 1933, uitgegeven door Vereen. Plaatselijk Belang V. V. V.;

OVERZICHT van de belangrijkste gebeurtenissen in Duitsland in de zomermaanden van 1933, in handig zakkalenderformaat. Uitgegeven door de Gen. Vertretung der Reichsbahnzentrale für den Deutschen Reiseverkehr te Rotterdam;

OFFICIEELE LIJST 1933 van Hotels, Pensions, Villa's, Huizen te Noordwijk, uitgegeven door de Alg. Recl. Commissie voor de Badplaats Noordwijk;

Een serie van 10 KLEURENFOTO'S van bloeiende kamerplanten, uitgegeven door den Kunstmesthandel H. P. Bendien te Naarden. Op iedere plaat is de wijze van behandeling der plant kort en duidelijk aangegeven. De serie is op aanvraag gratis verkrijgbaar.

IRIS PUMILA

Foto C. J. Steenbergh

GLOBULARIA CORDIFOLIA (IN HET MIDDEN)

Steinwild in Graubünden

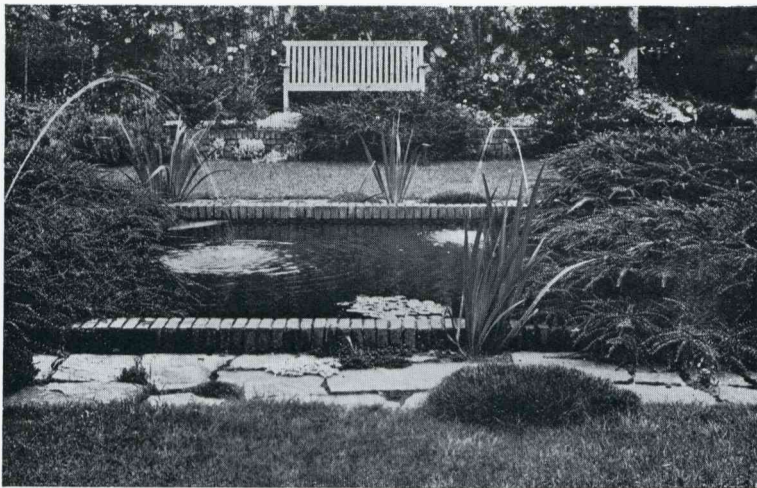
DOOR R. P. VAN DER PANT JR.

HET ALT FREI RHÄTIEN

Deiner jedoch, o Steinbock, Freund des Pan,
Verschont man hier, weil du des Volkes Waffen
Und seine stattlichen Abzeichen schmückst.
So führst du hier ein langes Leben, prahlst
Mit dem gewaltigen, rungeligen Hörnern,
Die faltenreich sich bis zum Schulterblatt
Nach rückwärts krümmen, und mit schwarzen
Zotteln irrst im Gebirge prangend du umher.
Uit Rhetia van Franziskus Niger.

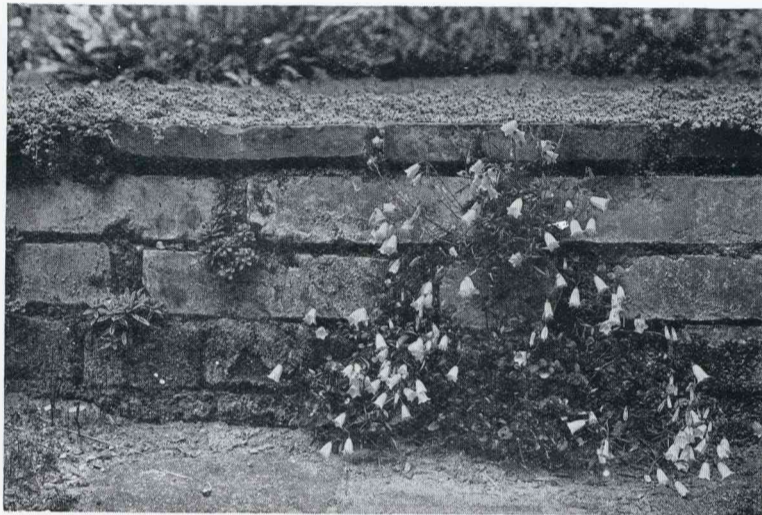
DE capricieuse heraldieke figuur van den Steenbok, met zijn knoestig omringde decoratieve horens en stevige gespleten hoeven, is ons veel sympathieker dan al die kwispelende leeuwen met kronkelende krulstaarten en likkende tongen, die ook boven ons Je maintiendrai het wankelende evenwicht trachten te bewaren. ☞ Steenbokskeerkring vind ik ook zoo'n mooi woord. ☞ Dat spreekt toch veel meer tot iemand, dan het slappe Zuiderparallel. Wellicht is het een kinderlijke drang naar het verre, het hooge, ja onbereikbare, maar op een kennismaking met den steenbok hebben we ons altijd en lang te vergeefs verheugd. ☞ Hoeveel jagers spraken we in Zwitserland aan, in de hoop, dat ze ons in de buurt van dit edelwild konden brengen. ☞ Spraakzaam zijn die natuurkinderen der hooge bergen niet, maar toch wel aan het praten te krijgen. ☞ Je hoort er jachtavonturen in vier talen en vele dialecten, waardoor lang niet alles geheel tot je doordringt, maar het echte jagerlatijn zijn ze niet machtig. Stellig hebben ze het ook niet verleerd, want het is opvallend, hoe sterk uiteenlopende dialecten zich in Zwitserland handhaven, zelfs in vlak bij elkander gelegen dalen. Het bleek al gauw, dat we voor Steinwild alleen nog terecht konden in canton Valais of Wallis en alle hoop was nu gevestigd op een jager, die ons boven Zermatt voor het eerst bij een kolonie mormeldieren bracht, waar we ook door een kijker eenige klauterende gemzen gadesloegen. Steenbokken had hij echter nooit gezien. ☞ Dan krijg je haast

medelijden met zoo'n stakker, omdat je kennissen, die een reisje naar Zwitserland maakten, toch als regel minstens een paar maal steenbokken gezien hebben. Bij voortgezette vreedzame jacht op steenbokken vernamen we echter, dat in Wallis de laatste steenbok in 1809 geschoten werd in het Einfischtal. ☼ Wel ver over de Italiaansche grens in het Val d'Aosta en op de hoogste bergen van Noord Italië in de Paradisogroep, de Camporche en in de dalen der Valsavaranche zouden we talrijk Steinwild aantreffen, maar ook in Graubünden op den Piz d'Aela boven Bergün en in het Nationalpark in beneden-Engadin. ☼ Zoo kwam Graubünden met zijn Nationalpark op ons volgende reisplan. Buiten op het reiskaartje van Graubünden, uitgegeven door de Rhätische Bahn te Chur, vertoonde een heraldieke steenbok reeds een veelbelovend capriool. Uniek in decoratieve werking, vult hij harmonisch den cirkelsector onder het cantonale wapen, krachtig omhoog strevend, maar in bedwang gehouden binnen zijn sector door twee massale balken van sabel en zilver en kruislings gelijkmatig verdeelde vlakken van lazuur op goud. ☼ We dachten nog niet aan steenbokken, toen we er in het stadhuis van Glarus plotseling aan herinnerd werden. ☼ Daar hingen twee sikkelvormige, knoestige vierkante steenbokhorens, vlak op den kop sterk uiteenbuigend, maar met de gebogen punten elkaar weer iets naderend. De tweede en volgende jaarringen vertoonden sterk de opvallende knobels, die naar de punten geleidelijk kleiner worden, wat aan het geheel een zoo boeiend spel van licht en schaduw verleent. Nog waren we niet in Graubünden, maar ook hier bleek de steenbok geen onbekende gast. ☼ Hoe angstig werd het ons te moede, toen bleek, dat we hier stonden voor de authentiek laatste steenbokhorens van canton Glarus. En deze laatste der Mohikanen was geschoten op den Glärnisch in . . . 1550. In dit stadhuis maakten we kennis met een staaltje van Heemschut van zeer ouden datum. ☼ Reeds in 1569 vaardigde de overheid van Glarus een jachtverbod uit voor het Kärpfstockgebied. Men was toen echter blijkbaar reeds zóó overtuigd, dat de steenbok niet zou terugkeeren, dat hij in dit verbod niet eens meer onder het beschermde wild genoemd wordt. ☼ Onze Glarner voorlichter verklaarde, zonder een zweem van chauvinisme, dat het buurtcanton Unterwalden hen reeds voorgegaan was met een jachtbesluit van 1511, waarin de steenbok ook niet meer genoemd werd, maar dat we in het aangrenzende canton Graubünden, in alt frei Rhätien, speciaal in het Zwitsersche Nationalpark, steenbokken in hun natuurlijke omgeving konden gadeslaan. Inderdaad blijkt daar de steenbok nog sterker tot het volksbewustzijn doorgedrongen, dan zijn plaats onder het landswapen reeds deed vermoeden. ☼ Ook de hoofdstad Chur voert den steenbok in haar wapen, ons hotel was naar hem genoemd en op talrijke gebouwen en bronnen is hij daar afgebeeld of gebeeldhouwd. Ook dieper in Graubünden, in de decoratieve sgraffitoversiering der karakteristieke oud-engadiner huizen, zagen we het steenbokmotief veelvuldig verwerkt, vaak in vechtende houding tegenover elkander. Het kan haast geen toeval zijn, dat juist de twee aan de beide toegangswegen tot het Nationalpark gelegen gemeenten Zernez en Scuol, aan welke het grootste deel van het parkgebied toebehoort, den steenbok in het gemeentewapen voeren. In den binnen de gemeente Scuol gelegen en buitengewoon stijlvol gerestaureerden burcht Tarasp bewaart men de vermelding, dat Junker Stamp boven de rotskammen van Morters Plavna een steenbok geschoten heeft. Junker Stamp werd in 1521 Pflieger und Hauptmann van den burcht Tarasp. ☼ De steenbokhorens worden den bezoekers van Slot Tarasp nog getoond, maar de conservator vertelde ons in vertrouwen, dat ze bij een antiquair te Lucern gekocht zijn. ☼ Hier in Engadin bevinden we ons midden in het rhätische of romaansche taalgebied, waar men het zinnebeeld van Bündner kracht en vrijheid nog il capricorn noemt. ☼ Ook op munten der 12e en 13e eeuw komt de steenbok voor. ☼ Maar dit alles kon toch niet verhinderen, dat inderdaad ook in Graubünden vóór 1600 de steenbok uitgerooid was. ☼ Zijn bescherming werd eerst ter hand genomen, toen het reeds te laat was, toen uit hebzucht of door onnadenkende onverschilligheid een edele diersoort was uitgerooid, die hier toch zoo nauw aan het volksleven verbonden was. ☼ Het zal dan ook allerminst verwonderen, dat in het begin van onze verlichte eeuw, speciaal in Graubünden, er veel aan gelegen was, het landswapendier weer in te burgeren. ☼ Na de stichting van het Nationalpark in 1914 was dit de aangewezen plaats, waar het met de meeste kans op succes geprobeerd

Ontwerp J. Bergmans

MUURTUIN MET BASSIN

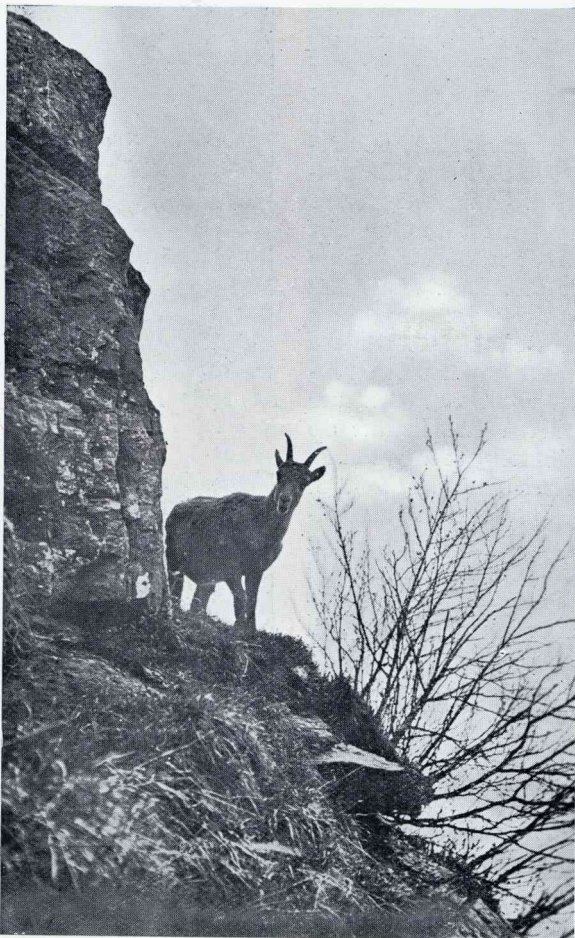
CAMPANULA COCHLEARIAEFOLIA IN EEN STAPELMUURTJE

kon worden. ☼ Mede door een schenking van den koning van Italië kon een kleine kudde uitgezet worden, waarvoor het woeste rotsgebied van Piz Terza, ten noordoosten van Val Cluozza, gekozen werd, het eenige gebied van het park, dat nu geheel voor het publiek verboden is, om de schuwe dieren zoo min mogelijk te verontrusten. ☼ Het Zwitsersche „Nationalpark” gelijk in niets op wat wij onder een park verstaan. Het is een uitgebreid, ongerept natuurgebied, waar planten en dieren geheel aan zichzelf overgelaten worden, waar zelfs geen hout gesprokkeld wordt en op de sappige alpenweiden alleen herten, reeën en gemzen grazen. ☼ Dit uitgestrekte naturomonument, met woeste, eenzame dalen, uitgestrekte bosschen en grillige kale dolomietrotsen vergt drie zware dagmarschen, alleen om er in de lengte door te trekken. ☼ Er zijn slechts twee huizen waar U nachtlogies vindt. Het dicht bij de pashoogte eenzaam gelegen zeer goede hotel Il Fuorn aan de Postauto-route Zernez-

STEENBOKKEN IN HET „NATIONALPARK”

Münster en het eveneens op vele uren van de bewoonde wereld opgetrokken houten Blockhaus in Val Cluozza, waar de hoofdopzichter van het Nationalpark gastvrijheid verleent. ☞ Op een mooien vroegen Septembermorgen zou hier eindelijk onze lang gekoesterde wensch in vervulling gaan. ☞ De opzichter zelf zou ons geleiden naar een plaats, waar we, hoog boven de boomgrens, van achter beschermende rotspunten een blik konden slaan op de in volle vrijheid levende fierste bewoners der hooge bergwereld. ☞ Onze tocht werd echter niet met het gewenschte succes bekroond. De steenbokken wisten zich voor spiedende blikken schuil te houden. Geheel vergeefs was onze klauterpartij niet, doch dat hadden we niet aan de steenbokken te danken, maar aan een tweetal touristen, die onder de zorgzame hoede van het echtpaar Langen ook den nacht in het Blockhaus doorgebracht hadden. ☞ Blijkbaar hadden zij over alp Murter en Plan Larschaida hun tocht naar Il Fuorn voortgezet, want telkens zagen we beneden ons ranke gemzen buiten den boschrand verschijnen, die zich tot kudden aaneensloten, zoodat we er ééns meer dan veertig bijeen telden. ☞ Het speelsch geklauter van deze niet al te zeer verontruste sierlijke dieren, die ons in deze ongerepte oernatuur tot zeer dicht bij naderden, bood een onvergetelijk schouwspel. ☞ Het feit, dat al deze gemzen uit het bosch kwamen, wijst er op, dat gemzen in hun ongestoorden natuurstaat niet uitsluitend en zelfs niet bij voorkeur in de kale rotsgebieden leven. ☞ Dat ze zelfs in het rustige en veilige Nationalpark zeer schuw blijven, bleek ons 's avonds,

DE ONTMOETING MET DEN FOTOGRAAF

toen we de beide touristen in Hotel Il Fuorn weer aantroffen. Vanalde gemzen, onbewust door hen buiten het bosch gedreven, hadden zij er niet één gezien. Hier troffen we ook een rasjager, die door het jachtverbod in het park gedwongen was zijn geweer aan den kapstok te hangen, niet echter zijn critiek op de geleerde professoren, die het beter willen weten dan de steenbokken, die zich zijn inziens in het onherbergzame Terzagegebied allerminst thuis kunnen gevoelen, zoodat hij een algeheele verhuizing der kudde voorspelde. Ook op het ondoelmatige verschil in leeftijd der uitgezette dieren oefende hij critiek. ☞ Wij kunnen dit niet beoordelen, maar andere parkwachters hebben nimmer méér dan

twee steenbokken gezien, zoodat ze overtuigd zijn, dat de rest stellig reeds vertrokken is. ☞ Dit is niet eens zoo onwaarschijnlijk, zooals ons later boven Pontresina bleek. ☞

Daar hebben we tenslotte toch nog met in het wild levende steenbokken kennis gemaakt. De pogingen hier het trotsche wapendier weer in te burgeren, hebben een voorloopig succes gehad en het aantal is vlug zóó vermeerderd en met zoo groote exemplaren, dat 't zeer goed mogelijk is, dat in het Nationalpark uitgezette steenbokken zich hier vrijwillig bij hun soortgenooten aangesloten hebben.

Rondom de Dollart

(Slot van bladz. 249)

PATRICISCHE koopsteden, kerken en kloosters, gouden pronkschalen van edelvrouwen en relieken van kruisridders, ankers van Romeinsche galjoenen en Arabische munten . . . kortom, hier is het rijk van den tooveenaar uit Duizend-en-één-nacht. De verbeelding vulle het nog in metaal en gesteenten in den zeebodem verscholene aan met het reeds lang vergane aan vleesch en bloed en bevolke het verzonken gebied van de Dollart met de bewoners dier oude zeesteden, die door twistgierigheid, naijver en heerschzucht in den letterlijken zin hun eigen graf hebben gegraven, toen zij boosaardig elkaars dijken doorstaken of weigerden een voet te verzetten zoolang voorloopig slechts buurmans erf werd bedreigd. ☞ Wat is er, als men op zoo'n kalen zeedijk toch niets anders te doen heeft, niet al te fantaseeren over de nonnen van het stille klooster Pal-

mar, over de muntmeesters en goudsmiden van Torum, de bedrijvige hoofdstad van Reiderland, over de abten van Menteren de kanuniken van Reiderwolde, en dan vooral over dien legendarischen hoofdling Keno ter Broeke, die, als kruisvaarder aan moorden en rooven verslaafd geraakt, thuis niet meer wenen kon aan zijn vreedzame omgeving en als een dolleman bleef te keer gaan jegens de nuchtere dorpers,

IN DE HAVEN VAN DELFZIJL, EEN PARADIJS VOOR DE ZEILVAART

in wie hij, gelijk Don Quichot in de schapen, voortdurend „den vijand” zag. Toen de gekwelde burgerij zich bij den rijksvorst beklagen ging, heeft ridder Keno een zenuwtoeval van woede gekregen en met zijn zwaard heeft hij, om zich op dat tuig van poorters te wreken,

eigenhandig de sluizen vernield en de dijken doorstoken. ☞ Waar is de Nederlandsche Benoit of de Groninger Rider Haggard, die den roman van dit noordelijke Atlantis zal schrijven? Hier op den dijk is het koel en geen radio of autogetoeter maakt hem den arbeid onmogelijk. Al nadert het net van autobusdiensten bedenkelijk de zee en al fluit het stoomtrammetje, dat de verbinding tus-

schen de Dollartplaatsjes en Winschoten onderhoudt, reeds triomfantelijk het lied der beschaving. Ja, zelfs kan men langs twee lijnen Delfzijl thans per spoorweg bereiken. Wat kiest gij, toerist, den trein via Slochteren of via Sauwerd? In beide gevallen bereikt gij het doel: het noordelijke Atlantis, de Dollart.

☞ Helaas, dat de fantasie soms op hol slaat. Want zou werkelijk, gelijk twee deskundigen, de heeren G. A. Stratingh en C. A. Veenema, in een in 1855 uitgegeven boekje beweren, de naam Dollart als „dolle aarde” zijn te verklaren vanwege de ontombare woestheid van dezen

zeeboezem? Maar dan moest deze Dol-zee en niet Dol-aarde heeten, want zoo zou de verkeerde de schuld krijgen. Is niet juist het noodlot van het verzonken gebied de meegaandheid van de aarde geweest? Deze losse, veenachtige grond stelde zich te weinig te weer, en liet zich door de Dol-zee meevoeren, zoodra er maar een gaatje in den dijk was te vinden.

Misschien is het wat nuchter, wanneer ik den naam liever in verband breng met het Duitse Delle, dat wij ook nog kennen in de dellen van ons duinlandschap. De Delle-erd zou de dal-aarde zijn, de kuil in het land, welks kanten men onophoudelijk ophoogen moet. ☞ Hoe dit zij, of het de schuld van de zee of van het land is geweest, de Dollart is verzonken en wie haar roman wil schrijven, kan niet beter doen, dan zich

te vestigen in zoo'n stil plaatsje als Oterdum, welks kerkje met pastorie de herinnering aan het afgelegen klooster in de verzonken gebieden als vanzelf oproept. Zou men, op dit plekje vertoevend, wel willen gelooven, dat ditzelfde Oterdum in het midden der zestiende eeuw nog een belangrijke havenplaats is geweest? ☞ Havenplaatsen liggen er aan de Dollart behalve Delfzijl nog een paar. De voornaamste zijn Farmsum en Termunterzijl. Eigenlijk heet de Dollart hier Eems; de Eems met zijn breede monding is de rivier, welke door haar overstromingen de Dollart van land tot zee heeft gemaakt. De

Eems is het bevaarbare water en de Dollart is ondergelopen land. Maar heden ten dage is de scheiding tusschen het een en het andere niet meer nauwkeurig aan te geven. ☞ Delfzijl ligt dus, nauwkeurig gesproken, niet aan de Dollart, maar aan de Eems, waaraan ook haar overbuur Emden ligt, en waaraan oudtijds ook de verdrongen stad Torum

gelegen heeft. Omstreeks het eind van de dertiende eeuw, niet lang vóór het

ontstaan van de Zuiderzee, heeft de Eems door stormvloed de Dollart gevormd. Het verdrongen gebied om-

vatte in het jaar 1500

ongeveer driemaal

zooveel gronds als

thans. Zoodra een-

maal het sociaal

befef, mede door

een straffere onder-

linge organisatie van

plaatsen en gewesten,

wat meer tot de indivi-

dualistisch denkende

en handelende plattelander-

s was doorgedrongen,

hebben dezen zich in een

moeizamen strijd tegen de golven

verbonden en allengs kromp het natte

element in en groeide de door het

zee- en rivierslib vruchtbaar gewor-

den kleistreek aan. Wanneer men bedenkt, dat Winschoten en Bellingwolde eenmaal aan de Dollart hebben ge-

legen, zal men eerbied gevoelen voor den arbeid, welke deze

inpoldering mogelijk heeft gemaakt. ☞ Een tegenslag voor

dit inpolderingswerk bracht de beruchte Kerstvloed van 1717,

maar de stoere Groningers hebben zich door de vernieling

van hun werk niet laten ontmoedigen. Met

taai geduld hebben zij de

inpoldering doorgezet. En zij gaan daarmee door tot

den huidigen dag. ☞ Waar-

om, zoo vraagt zich de leek

af, laat men de droogma-

king van de Dollart niet

voorgaan bij die van de

Zuiderzee? Deze droog-

legging zou niet de formi-

dabele kosten met zich bren-

gen en belooft stelliger uit-

komsten dan de inperking

van het voormalige Flevo-

meer. ☞ Inderdaad heb-

ben er plannen tot volledige inpoldering van de Dollart

bestaan en de provincie Groningen heeft zelfs een uitgewerkt

project laten opmaken. Maar ook dit werk schijnt weer te zul-

len afstuiten op hetzelfde euvel, dat zes of zeven eeuwen ge-

leden dit grondgebied deed verloren gaan: het individualisme

van de onmiddellijk betrokken landeigenaars, van wie men

ook ditmaal de noodige medewerking voor een gemeenschappelijk

stuk arbeid niet schijnt te hebben kunnen bekomen. ☞

Het spreekt vanzelf, dat bij een dergelijk plan rekening is

gehouden met de belangen der havenplaatsen, die hun ge-

BIJ DE NED. HERV. KERK TE DELFZIJJL

HET KERKJE VAN OTERDUM, EENS EEN BELANGRIJKE ZEEHAVEN

ben er plannen tot volledige inpoldering van de Dollart bestaan en de provincie Groningen heeft zelfs een uitgewerkt project laten opmaken. Maar ook dit werk schijnt weer te zullen afstuiten op hetzelfde euvel, dat zes of zeven eeuwen geleden dit grondgebied deed verloren gaan: het individualisme van de onmiddellijk betrokken landeigenaars, van wie men ook ditmaal de noodige medewerking voor een gemeenschappelijk stuk arbeid niet schijnt te hebben kunnen bekomen. ☞ Het spreekt vanzelf, dat bij een dergelijk plan rekening is gehouden met de belangen der havenplaatsen, die hun ge-

liefde Eems niet zouden verliezen; integendeel, de Eems zou als uitmonding van het nieuwe poldergebied aan beteekenis winnen, temeer, nu het pas ontgonnen Westerwolde door zijn kanalenstelsel ook met de Eems in verbinding komt en bij de verscheping van zijn landbouwproducten op deze rivier aangewezen zal zijn. ☒ Thans is Delfzijl reeds een belangrijke haven. Vooral sinds de provincie Groningen de exploitatie ter hand heeft genomen, neemt haar beteekenis toe. Natuurlijk is belangrijk een betrekkelijk begrip. Maar een geestdriftig Delfzijlster heeft me verteld, dat Delfzijl als haven Harlingen reeds overtreft. Zegt u dat niets, dan kan ik het niet helpen. ☒ De bekoring van Delfzijl als haven ligt voor den toerist in het groot aantal zeilschepen, dat hij hier nog in oogenschouw nemen kan. Volgens de statistiek van het Provinciaal Havenbedrijf is de haven in 1930 bezocht door 375 zeezeilschepen en door 2503 binnenzeilschepen. Een liefhebber van de zeilvaart kan hier zijn hart ophalen. ☒ Inmiddels heeft de stoomvaart ook hier reeds de zeilvaart overvleugeld, want in hetzelfde jaar telde Delfzijl 451 zeestoomschepen en 4305 binnenstoomschepen, Merkwaardig is, dat op zee de stoomboten zooveel grooter omvang hebben dan de zeilschepen endat omgekeerd in de binnenvaart de zeilschepen het in tonnenmaat van de stoomboten winnen. ☒ Dit

leert ons dezelfde statistiek. Want, terwijl die 451 zeestoomschepen een bruto inhoud hadden van 836.914 kubieke meter en de 375 zeezeilschepen tezamen slechts 152.661 kubieke meter maten, borgen de 4305 binnenstoomschepen 307.022 tonnen en de binnenzeilschepen ten getale van slechts 2503 toch tezamen 440.039 ton. Hetgeen dus wil zeggen, dat een stoom-

boot op zee gemiddeld ongeveer vijf maal zoo groot is als een zeilschip, maar omgekeerd in de binnenvaart een zeilschip twee en een half maal zoo groot als een stoomboot. ☒ Tot dergelijke berekeningen verlokt het herbergtafeltje in een

hotel in de Marktstraat even spoedig als het kerkje te Oterdum lokt tot fantasie over Atlantis. Want veel meer dan op den Oterdumschen dijk is er in deze hoofdstraat ook al niet te beleven. Op de Waterpoort is men gauw uitgekeken en de bezichtiging van het Museum kost minder tijd dan het Louvre. ☒ Wat Delfzijl als spécialité de la maison aanbieden kan, is de zeevaartschool met het inderdaad bezienswaardige

internaat. De school, officieel genaamd Noorderkweekschool „Abel Tasman”, is in 1856 gesticht en leidt op tot stuurman groote en kleine vaart, marconist en machinist groote vaart. In September 1931 heeft deze kweekschool een nieuw schoolgebouw ter beschikking gekregen, dat zeer modern is ingericht

en aan de eischen van de nieuwste didactische en technische eischen voldoet. ☒ Maar het aardigste is toch het internaat, dat gevestigd is op een hiertoe omgebouwd marinevaartuig, „Abel Tasman” genaamd. Dit opleidingschip had, toen het te Delfzijl belandde, reeds eenzelfde bestemming vervuld ten opzichte van de toekomstige marine-officieren, de adelborsten, en heeft in zijn Helderschen tijd „Bonaire”

geheeten. ☒ De kweekelingen, die het thans, ten getale van omstreeks zeventig, bewonen, nemen in het Delfzijlsche leven de plaats in, welke in Den Helder de adelborsten bezetten. Deze „geelvinken” hebben behalve hun studie tot taak, de „mensen uit een stil stadje” de illusie van studentikoze romantiek te leveren, hetgeen hun bij feestelijke gelegenheden gelukt.

DE ZUIDELIJKE EEMSHAVEN: TERMUNTERZIJL

EEN TWEEDE BELANGRIJKE EEMSHAVEN: FARMSUM, TEN ZUIDEN VAN DELFZIJL